

DOI: 10.31648/an.10102

Joanna Nawacka

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2694-4216>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie/ University of Warmia and Mazury
in Olsztyn

joanna.nawacka@uwm.edu.pl

Znaczenie nauczania ortografii i interpunkcji w budowaniu kompetencji językowej studentów neofilologii (na przykładzie języka rosyjskiego)

The Importance of Teaching Spelling and Punctuation in Building the Linguistic Competence of Neophilology Students (Using the Example of Russian)

Abstract: Knowledge of foreign languages plays an important role in the competence structure of a university graduate. Equipping students and graduates with effective communicative competences is the basis for the development of social cooperation skills which allow them to understand and interpret cultural, social, economic and political phenomena and processes. The article is an attempt to discuss the place of spelling and punctuation in the process of teaching and learning communication in a foreign language. The placement of these issues accounts for their importance in the process of teaching and learning Russian as well as confirming the need for their presence in the teaching process from the very beginning. The research material consists of syllabuses of the course *Practical Russian Language Teaching* implemented in the first year of undergraduate studies in Russian philology. The subject of the analysis will be spelling and punctuation issues as elements of integrated Russian language teaching in higher education.

Keywords: language proficiency, spelling, punctuation, orthographic competence, Russian language, second language learning

1. Wprowadzenie

Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych¹ sprzyja szybkiej i częstej komunikacji (rozmowa telefoniczna, e-mail, czat, audio- i wideokonferencje) między nadawcą i odbiorcą mimo dużych odległości i różnych stref czasowych, ale także umożliwia gromadzenie i przetwarzanie informacji w różnych językach. Zatem znajomość języków obcych jest pomocna w codziennym życiu, dlatego odgrywa również ważną rolę w strukturze kompetencji absolwenta uczelni. „Sposób, w jaki się komunikujemy, ma bezpośredni wpływ na jakość naszego życia, jakość tworzonych przez nas związków i budowane przez nas społeczności” (Morreale i in. 2017: 52). Rozwinięta kompetencja komunikacyjna u studentów i absolwentów jest podstawą kształtowania umiejętności współpracy społecznej, pozwala im rozumieć i interpretować zjawiska i procesy kulturowe, społeczne, gospodarcze oraz polityczne.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie oraz omówienie roli i miejsca zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych w procesie nauczania i uczenia się języka obcego, a w konsekwencji także w procesie budowania świadomości ortograficznej i interpunkcyjnej uczących się języka rosyjskiego. Umieszczenie tych zagadnień w programie nauczania stanowi o ich znaczeniu w procesie nauczania języka rosyjskiego, tym samym potwierdza potrzebę ich obecności w procesie nauczania języka rosyjskiego już od podstaw. Rozważania są zatem próbą odpowiedzi na pytania: Czy współcześnie skuteczna komunikacja wymaga znajomości ortografii i interpunkcji? Jakie aspekty ortografii i interpunkcji wpływają na efektywność nauczania i uczenia się języka obcego? Jak przedstawia się zintegrowane nauczanie i uczenie się ortografii i interpunkcji w szkole wyższej? Jednocześnie celem niniejszego tekstu jest również pokazanie koncepcji wprowadzenia w treści nauczania języka rosyjskiego od podstaw zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych w powiązaniu z innymi zagadnieniami fonetycznymi, leksykalnymi czy gramatycznymi.

Znalezienie odpowiedzi na powyższe pytania badawcze umożliwi analiza treści programów, sylabusów i opisów przedmiotu *Praktyczna nauka języka rosyjskiego od podstaw* (PNJR). Analiza tych dokumentów pozwoli zobrazować miejsce zagadnień

¹ „W języku polskim pojęcie »technologie informacyjno-komunikacyjne« określane są skrótem TIK, ale powszechniej używany jest termin ICT pochodzący od angielskiego wyrażenia *information and communication Technologies*. [...] Według UNESCO termin ICT odnosi się do form technologii, narzędzi, środków i metod, które są używane do przesyłania, przetwarzania, przechowywania i wymiany informacji drogą elektroniczną” (Kołodziejczyk/Roźniakowska-Kłosińska 2015: 244–245).

ortograficznych i interpunkcyjnych w procesie nauczania języka rosyjskiego od podstaw w szkole wyższej, a także przedstawić zintegrowane nauczanie ortografii i interpunkcji. Celem rozważań w dalszej kolejności jest pokazanie możliwości zintegrowanego nauczania ortografii i interpunkcji na początkowym etapie nauki języka rosyjskiego, co ujęto w części piątej. Przedmiotem analizy będą więc, oprócz programów i sylabusów, również zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne jako elementy zintegrowanego nauczania języka rosyjskiego w szkole wyższej.

Część analityczną artykułu poprzedzają podstawy teoretyczne, w których omówione zostały istotne dla wywodu pojęcia sprawności językowej, kompetencji językowych, ortografii i interpunkcji oraz kompetencji ortograficznej.

2. Model sprawności językowej

Nauczanie języka obcego powinno przygotować studenta do skutecznego komunikowania się w wielu sytuacjach w codziennym życiu. Komunikacja jest podstawą tworzenia związków międzyludzkich w różnych kontekstach zawodowych i społecznych. Jest ona rozumiana jako proces rozłożony w czasie, który wpływa na kształtowanie świata. To nie tylko prosty przekaz informacji w celu ustalenia wspólnych znaczeń lub kontrolowania ludzi, to również kształtowanie myśli i spostrzeżeń o świecie, tworzenie nowej interpretacji świata. Funkcjonalność komunikacji pomaga budować silne związki i wykonywać nowe zadania. Skuteczność komunikacji jest zależna od motywacji, wiedzy i umiejętności (Morreale i in. 2007: 57).

Podejście komunikacyjne w nauczaniu języka obcego stwarza również możliwości kształtowania innych kompetencji: planowania pracy, praktycznego wykorzystania zdobytej wiedzy i umiejętności, też do rozwiązywania problemów w sposób twórczy, efektywnego współdziałania w grupie oraz dokonywania samooceny (Broniarz 2017: 10). Efektywność komunikacji zależy więc od wielu czynników, także od różnych kompetencji językowych czy tzw. kompetencji kluczowych²,

² Zob. <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-ue-l-2006-394-10,67655312.html> [dostęp: 25.03.2024]. W 2006 r. Parlament Europejski określił listę ośmiu kompetencji kluczowych wraz z ich definicjami obejmującymi właściwe elementy wiedzy, umiejętności i postaw: komunikacja w języku ojczystym, komunikacja w językach obcych, kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje w dziedzinie nauki i technologii, kompetencja informatyczna, umiejętność uczenia się, umiejętności społeczne i obywatelskie, duch inicjatywy i przedsiębiorczości, wrażliwość i ekspresja kulturowa (*Zalecenie Parlamentu Europejskiego...* 2006). W 2018 r. Rada Unii Europejskiej uaktualniła zalecenia w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, określiła osiem kompetencji kluczowych (definiowanych jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw) w następujący sposób: kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, kompetencje w zakresie

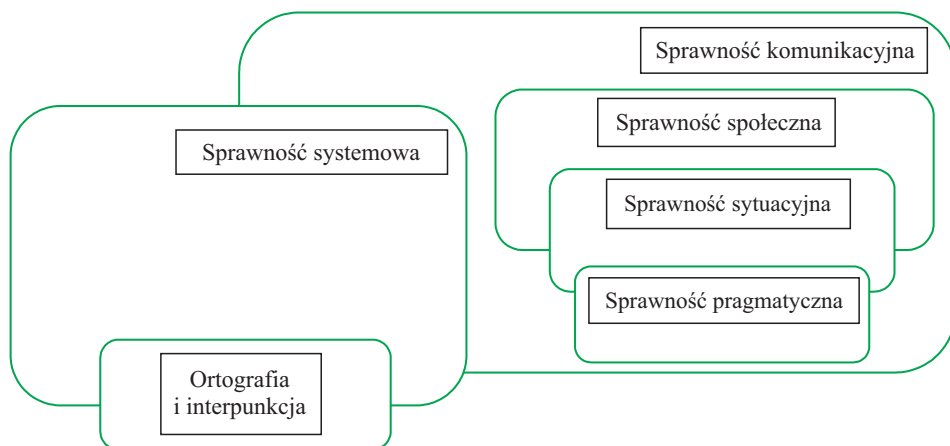
które właśnie w procesie nauczania i uczenia się języka obcego odgrywają ważną rolę. To m.in. języki obce wspomagają rozwijanie kompetencji kluczowych. Europejska polityka językowa

podkreśla znaczenie nauczania języków obcych w realizowaniu tzw. strategii lizbońskiej, zarówno z punktu widzenia kognitywnego (kompetencje, wzmocnienie języka ojczystego), jak i interkulturowego (otwarcie na innych i na różne kultury), oraz zaleca aktywne nauczanie co najmniej dwóch języków obcych poza językiem ojczystym. Celem nauczania nie jest osiągnięcie przez uczącego się takiej płynności językowej, jaką posiada rodzimy użytkownik danego języka, ale zdobycie odpowiedniego poziomu w czytaniu ze zrozumieniem, rozumieniu ze słuchu oraz wypowiedzi ustnej i pisemnej w dwóch językach obcych, a także kompetencji interkulturowych i zdolności uczenia się języków (Piotrowska-Skrzypek 2016: 79).

Pojęcie sprawności językowej w nauczaniu języka obcego jest niezwykle ważne i traktowane w szczególny sposób. To również pojęcie, które na przestrzeni wielu lat było różnie ujmowane i w dydaktyce, i w językoznawstwie. Stosowana w nauczaniu języka obcego metoda kognitywna za cel nauki uznaje wykształcenie właśnie sprawności językowej, która „pozwala, za pomocą pewnej, skończonej liczby reguł gramatycznych, rozumieć i samodzielnie tworzyć w języku obcym nieskończenie wiele poprawnych zdań” (Komorowska 2009: 23). Pojęcie sprawności językowej ma wiele różnych definicji, w których często bywa zastępowane poprawnością językową, a także bywa utożsamiane ze sprawnością systemową i łączone ze sprawnością komunikacyjną (por. Żydek-Bednarczuk 2022: 119–126). To wieloznaczne rozumienie pojęcia sprawności językowej porządkuje i ponownie definiuje Urszula Żydek-Bednarczuk poprzez stworzenie modelu sprawności językowej, który zawiera wszystkie istotne dla nauczania i uczenia się elementy składowe (zob. rysunek 1).

Przedstawiony model sprawności językowej zbudowany został przede wszystkim na sprawności systemowej, rozumianej jako „umiejętność poprawnego wypowiedziania się w mowie i piśmie przy zastosowaniu funkcjonalnej wiedzy, a także umiejętności z zakresu budowy języka” (Żydek-Bednarczuk 2022: 122). Sprawność systemowa wynika z wiedzy o systemie, obejmującej funkcjonalną wiedzę gramatyczną oraz zasady ortografii i interpunkcji, a także kompetencji językowej, rozumianej zgodnie z teorią Noama Chomsky’ego (1965) jako biologicznie

wielojęzyczności, kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, kompetencje cyfrowe, kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się, kompetencje obywatelskie, kompetencje w zakresie przedsiębiorczości, kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej (*Zalecenie Rady Unii Europejskiej...* 2018).

Rysunek 1. Model sprawności językowej (Żydek-Bednarczuk 2022: 122)

zdeteminowanej zasady uzupełnionej doświadczeniem, inaczej zdolności umysłowej o charakterze wiedzy nieuświadomionej, przynależnej wszystkim użytkownikom języka. Zdolności te sprawiają, iż tworzenie zdań staje się aktem twórczym, ponieważ użytkownik języka stosuje językowo poprawnie reguły budowy zdań w sytuacjach całkowicie dla niego nowych (Grabias 1994: 34; Żurek 2006: 55).

Oprócz sprawności systemowej przedstawiony model zawiera również sprawność komunikacyjną, społeczną, sytuacyjną i pragmatyczną, które odzwierciedlają warunki pozajęzykowe komunikacji międzyludzkiej. Podstawą sprawności językowej nie jest już sam kod językowy, system językowy, ale akt komunikacyjny ze wszystkimi jego uwarunkowaniami, tj. wyznacznikami sytuacji komunikacyjnej, intencji nadawcy i odbiorcy oraz ich działań pozawerbalnych. Skuteczne porozumiewanie się wymaga wiedzy na temat użycia języka. Każdy akt komunikacji mieści w sobie tę wiedzę, jest wynikiem zastosowania całego zespołu powiązanych ze sobą umiejętności: realizowania rzeczywistych zachowań językowych człowieka (sprawność społeczna), posługiwania się językiem w różnych sytuacjach (sprawność sytuacyjna), osiągania celu komunikacji, m.in. przekazania poza informacjami własnych emocji, wartości, ocen (sprawność pragmatyczna). Proces komunikacji językowej to nie tylko przekazywanie informacji skonstruowanych na podstawie wiedzy o systemie językowym, lecz także z uwzględnieniem wiedzy o świecie nadawcy i odbiorcy, która warunkuje skuteczne zrozumienie tekstu, zgłębienie aluzji, odczytanie metafor, rozpoznanie ironii. Komunikacja międzyludzka, poza przekazywaniem informacji, to również pozyskiwanie informacji na bazie systemu językowego i czynników pozajęzykowych, wiedzy o świecie oraz współpracy między rozmówcami (Grabias 1994: 278; Żydek-Bednarczuk 2022: 123).

Kształcenie sprawności językowej jest najważniejszym zadaniem współczesnej szkoły. W sprawności językowej mieści się sprawność systemowa wraz z umiejętnościami w zakresie składni, leksyki, morfologii i wymowy. Obok funkcjonuje sprawność w zakresie ortografii i interpunkcji. Sprawność systemowa ma wspólne zakresy ze spójnością komunikacyjną, w której skład wchodzi sprawność społeczna, sytuacyjna i pragmatyczna (Żydek-Bednarczuk 2022: 126).

Sprawność językowa wcześniej pojmowana była jako cztery umiejętności: słuchania, czytania, mówienia i pisania, w dzisiejszej edukacji pojęcie zostało podzielone na sześć językowych aktywności komunikacyjnych: recepcja ustna, produkcja ustna ciągła lub w interakcji, recepcja pisemna, produkcja pisemna, mediacja i komunikacja niewerbalna, które łączą się i współgrają z kompetencjami kluczowymi (Piotrowska-Skrzypek 2016: 79). W *Europejskim systemie opisu kształcenia językowego* (Coste i in. 2003: 94–114) obok kompetencji ogólnych (wiedza o świecie, wiedza socjokulturowa, wrażliwość i umiejętności interkulturowe), socjolingwistycznych i pragmatycznych zostały również przedstawione kompetencje lingwistyczne, do których należą: leksykalna (znajomość i umiejętność użycia słownictwa), gramatyczna (rozumienie i prawidłowe konstruowanie wyrażen na podstawie zasad gramatycznych), semantyczna (świadomość i umiejętność organizacji wypowiedzi), fonologiczna (umiejętność odbioru i produkcji jednostek dźwiękowych języka), ortograficzna (umiejętność rozpoznawania i stosowania alfabetu, zasad pisowni) i ortoepiczna (umiejętność głośnego odczytywania tekstu na podstawie zasad intonacyjnych, interpunkcji). Zaprezentowany model kompetencji nie jest według autorów jedynym słusznym, wyczerpującym i całościowym opisem języka jako systemu wyrażania znaczenia.

Systemy językowe cechuje tak znaczna złożoność, że żaden użytkownik języka, w którym mówią wielkie i zróżnicowane społeczności, nie jest w stanie opanować wszystkich jego aspektów. Byłoby to niemożliwe także z tego powodu, że każdy język podlega ciągłym przemianom wynikającym z różnorodności i uwarunkowań jego użycia w toku komunikacji (Coste i in. 2003: 99).

3. Rola ortografii i interpunkcji w sprawności językowej

Nie ulega wątpliwości, że zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne są ważną częścią kompetencji językowej. Opanowanie pisanej odmiany języka należy do trudnych zadań i wymaga świadomego przyswojenia oprócz samej techniki pisania wielu różnych umiejętności, wśród których znajduje się również „stosowanie

zasad ortografii, interpunkcji oraz graficznej organizacji tekstu” (Rypel 2014: 312). Nauka języka obcego to rozwijanie umiejętności kaligraficznych (również umiejętność odczytywania kursywy), umiejętności ortograficznych i interpunkcyjnych (Kokorina/Mikhaylova 2023: 38).

Poszczególni językoznawcy różnie określają termin *ortografia* i rozmaicie ortografię rozumieją, np. jako: ćwiczenie dobrego wzoru, opanowanie nawyków i nałogów ortograficznych, poczucie językowe, przyzwyczajenie ortograficzne, bezbłędną pisownię, pewność ortograficzną (por. Dyka 2004: 7). W ogólnym ujęciu termin *ortografia* to „ustalony system pisania, zaakceptowany i przestrzegany przez ogół użytkowników danego języka” (*Encyklopedia PWN*)³, natomiast termin *interpunkcja* jest rozumiany jako „stawianie w piśmie znaków przestankowych, zasady przestankowania, ogół znaków pisarskich” (*Encyklopedia PWN*)⁴.

Warto podkreślić, że ortografia to nie jedynie system przepisów, które ustalają i porządkują sztukę pisania w danym języku. Ortografia w szerszym znaczeniu tego pojęcia obejmuje również kaligrafię, graficzne odtwarzanie liter alfabetu, powiązanie dźwięku z literą, ich połączenia w wyrazach, czyli zasady grafiki (Buczek/Smola 2013: 104). Oba terminy, ortografia i interpunkcja, zostały przywołane wyżej jako części składowe modelu sprawności językowej (rysunek 1), a zatem znajomość zasad ortografii i interpunkcji stanowi jej ważny i niezbywalny element. Wpływa ona zatem i na umiejętność pisania, i na umiejętność czytania. Niepoprawnie napisane wyrazy spowalniają tempo czytania, mogą również utrudniać zrozumienie sensu zdania, tekstu. Kształtowanie kompetencji ortograficznej jest więc obok pozostałych kompetencji istotnym elementem przyswajania języka obcego. Kompetencja ortograficzna według *Europejskiego systemu opisu kształcenia językowego* to

znajomość oraz umiejętność rozpoznawania i stosowania symboli, które składają się na tekst pisany. [...] uczący powinni umieć rozpoznawać i stosować: małe i duże litery pisane ręcznie i drukowane, odpowiednią pisownię wyrazów, także form skróconych, znaki interpunkcyjne i zasady interpunkcji, konwencje typograficzne, rodzaje i krótczonek itp., popularne znaki logograficzne (Coste i in. 2003: 105).

Inaczej ujmując, kompetencja ortograficzna „to taki poziom biegłości i poprawności w pisaniu, któremu towarzyszy znajomość zasad ortograficznych, czujność i nawykowa autokontrola pisanego tekstu oraz poczucie odpowiedzialności za napisane słowa” (Piątek 2015: 195).

³ <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/ortografia.html> [dostęp: 16.03.2024].

⁴ <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/interpunkcja.html> [dostęp: 16.03.2024].

Ortografia i interpunkcja w każdym języku pełnią istotną rolę, nie tylko pokazują poprawny zapis wyrazów i tekstów, lecz także gwarantują zrozumiały odbiór wypowiedzi pisemnej. Tekst zapisany niezgodnie z regułami ortograficznymi i interpunkcyjnymi może być i trudny w odbiorze, i wieloznaczny, i nielogiczny, a ostatecznie po prostu niezrozumiały lub zrozumiany niewłaściwie. Błędy w tekście zniechęcają do czytania. Poprawny zapis tekstu w czasach dominacji informacji wizualnej podnosi poziom sprawności czytania oraz właśnie umożliwia zrozumienie tekstu (por. Polański i in. 2011: 9). W języku rosyjskim (podobnie jak w języku polskim) istnieją słowa, które mimo identycznego brzmienia mają różne znaczenia, dopiero pisownia pozwala odróżnić ich znaczenia, np. *посидеть* (posiedzieć)⁵ – *посесть* (posiwieć), *посветить* (poświecić) – *посвятить* (wtajemniczyć, poświęcić), *послать* (wysłać) – *постлать* (pościelić). Użycie zasad ortograficznych i interpunkcyjnych może również wyrażać szacunek do odbiorcy komunikatu (np. stosowanie wielkich liter). „Ortografia, ponadto, pomaga zachować bogactwo i różnorodność języka, cechy właściwe tylko dla niego. To dziedzictwo kształtowane przez wieki” (Buczek/Smoła 2013: 103).

4. Nauczanie zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych na zajęciach z języka rosyjskiego w szkołach wyższych

Celem tego podrozdziału jest wskazanie i omówienie miejsca zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych w procesie nauczania i uczenia się języka rosyjskiego w szkole wyższej. Omówiony wyżej model sprawności językowej czy pojęcie kompetencji językowych identyfikują zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne jako elementy składowe, czyli ważne w procesie nauczania i uczenia się języka rosyjskiego. Współcześnie skuteczna komunikacja wymaga zatem również znajomości ortografii i interpunkcji. Czy w takim razie istotnym elementem procesu nauczania języka rosyjskiego w szkole wyższej jest ortografia i interpunkcja? Odpowiedź na to pytanie zostanie sformułowana na podstawie analizy sylabusów będących „informator[em] zawierający[m] program nauki danego przedmiotu” (SJP PWN)⁶, inaczej stanowiących jasny i prosty opis treści zajęć pozwalający określić ich zakres tematyczny.

Badaniu poddano opisy przedmiotu *Praktyczna nauka języka rosyjskiego* (PNJR) realizowanego na I roku studiów licencjackich na kierunku filologia

⁵ W nawiasach okrągłych podano ekwiwalent w języku polskim.

⁶ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/sylabus.html> [dostęp: 20.01.2024].

rosyjska na trzech uczelniach: Uniwersytecie w Białymstoku (UwB), Uniwersytecie Rzeszowskim (UR) oraz Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (UWM). Do badania zostały wybrane uniwersytety znajdujące się we wschodniej części Polski, w których ofercie znajdował się język rosyjski nauczany od podstaw na kierunku filologia rosyjska. Dostępne w Internecie dokumenty (sylabusy) przedstawiają założenia programowe dotyczące przedmiotu PNJR realizowanego od podstaw od roku akademickiego 2021/2022. Analiza treści sylabusów i opisów przedmiotu pozwoli zobrazować miejsce zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych w procesie nauczania i uczenia się języka rosyjskiego od podstaw w szkole wyższej, a także w dalszej kolejności omówić sposoby nauczania ortografii i interpunkcji na początkowym etapie nauki.

Nauczanie języka rosyjskiego od podstaw jako obcego także w szkołach wyższych odbywa się na zajęciach uwzględniających kształcenie wszystkich umiejętności wymienionych w *Europejskim systemie opisu kształcenia językowego* (2003). Również nadrzędnym celem nauczania języka obcego w szkołach wyższych jest osiągnięcie adekwatnego poziomu komunikacji językowej, interpersonalnej i interkulturowej.

Na Uniwersytecie w Białymstoku w sylabusie został zawarty zwięzły opis przedmiotu: „Praktyczne nauczanie języka rosyjskiego obejmuje ćwiczenia fonetyczne, gramatyczne, ortograficzne, leksykalne” (PNJR cz. 1A). W szczegółowym opisie przedmiotu można odnaleźć rozwinięcie czterech typów zajęć, są to zajęcia z fonetyki, obejmujące wymowę samogłosek i spółgłosek oraz podstawy rosyjskiej intonacji i akcentuacji; zajęcia z gramatyki wprowadzające odmianę części mowy (rzeczownik, czasownik, zaimek) oraz zasady użycia wybranych przyimków, przysłówków, a także rzeczowników i przymiotników po liczebnikach głównych; zajęcia z ortografii z wybranymi zasadami ortograficznymi (miękkie i twarde znaki, pisownia przedrostków, samogłoski w rdzeniu wyrazu) oraz zajęcia z leksyki dotyczące tematów: zawieranie znajomości, formy grzecznościowe, rodzina, dom-mieszkanie, uczelnia wyższa, biblioteka. Realizacja wszystkich zagadnień została zaplanowana na 330 godzin w całym roku, z czego 180 godzin w ciągu pierwszego semestru (PNJR cz. 1A).

Sylabus przedmiotu PNJR prowadzonego na filologii rosyjskiej na Uniwersytecie Rzeszowskim przedstawia podstawowe informacje dotyczące zajęć. Oprócz wprowadzenia alfabetu rosyjskiego w treściach merytorycznych zostały wymienione zagadnienia gramatyczne (rodzaje, liczba i odmiana rzeczowników, odmiana przymiotników, zaimków, czasowników, czasy, tryb rozkazujący, liczebniki) i ortograficzne (pisownia *o* i *a*, samogłosek po literach *ж, ш, щ, у, и*, znak miękkie,

znak twardy), a także tematy leksykalne (człowiek, dom, mieszkanie, czas, święta i uroczystości, zakupy, żywienie człowieka, miasto, wolny czas). Zajęcia zaplanowano na 300 godzin ćwiczeń, po 150 w obu semestrach (Sylabus PNJR).

Na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie PNJR na pierwszym roku filologii rosyjskiej jest zaplanowany na 270 godzin, 150 godzin w pierwszym semestrze i 120 w drugim. Sylabus zawiera ogólne treści programowe w postaci wymienionych tematów leksykalnych (człowiek i jego wygląd zewnętrzny, emocje, uczucia, zdrowie, sport, wypoczynek), gramatycznych (czasowniki – koniugacje, tryby, przymiotniki – odmiana, stopniowanie, liczebniki, zaimki) i ortograficznych (pisownia czasowników, przymiotników, pisownia końcówek przymiotników, pisownia liczebników, pisownia przymiotników złożonych z liczebnikami), realizowanych na zajęciach (PNJR 1).

Program *Praktycznej nauki języka rosyjskiego* od podstaw na rok akademicki 2015/2016, opracowany przez Katedrę PNJR i Metodyki Języka Rosyjskiego UWM w Olsztynie i realizowany na kierunku filologia rosyjska (studia licencjackie) do roku akademickiego 2019/2020 zawiera szczegółowe informacje dotyczące przedmiotu. PNJR był nauczany na zajęciach: fonetyka praktyczna, gramatyka z ortografią, konwersacje z leksyką, prowadzonych w ramach kursu zintegrowanego, podczas którego poszczególne zajęcia planowano i przeplatano zgodnie z zaistniałą potrzebą edukacyjną, aczkolwiek była określona liczba godzin na poszczególne komponenty. Cały kurs zintegrowany został zaplanowany na 390 godzin zajęć, tj. 2 godziny w tygodniu zajęć z fonetyki praktycznej przez cały rok, 2 godziny w tygodniu zajęć z gramatyki z ortografią w pierwszym semestrze i 4 godziny w drugim semestrze oraz 8 godzin w tygodniu konwersacji z leksyką. Program PNJR zawiera również treści nauczania w postaci wymienionych konkretnych zagadnień fonetycznych, leksykalnych, gramatycznych i ortograficznych, które powinny być zrealizowane na zajęciach.

Katarzyna Buczek w rozprawie doktorskiej zaproponowała autorski program nauczania przedmiotu *Praktyczna nauka języka rosyjskiego* na studiach rusycystycznych na pierwszym roku na Uniwersytecie Rzeszowskim, w grupach rozpoczynających naukę języka od podstaw, w dwóch modułach. Pierwszy moduł wprowadzający trwa dwa miesiące i 90 godzin, drugi moduł obejmuje pracę wokół bloków tematycznych i dopełnia realizację całego kursu do 330 godzin. W tym programie autorka także stosuje podział nauki ze względu na sprawności językowo-komunikacyjne: słuchanie, mówienie, czytanie, pisanie, oraz wyszczególnia w drugim module treści nauczania: materiał fonetyczny, gramatyczny, ortograficzny i tematyka zagadnień leksykalnych. W pierwszym module dobór treści nauczania

jest podporządkowany kształceniu nawyków prawidłowej wymowy rosyjskiej i nawyków w zakresie rosyjskiego systemu graficznego (Buczek 2010: 137–172).

Przedstawione opisy przedmiotu PNJR przyjmują za cel nauczanie języka poprzez rozwijanie w sposób zintegrowany wszystkich sprawności językowych: czytania, rozumienia ze słuchu, mówienia, pisania, a w rezultacie przygotowanie studenta do skutecznego komunikowania się w sposób adekwatny do danej sytuacji. Wszystkie przeanalizowane dokumenty (sylabusy) w opisach przedmiotu nie prezentują tych samych treści. Zagadnienia ortograficzne są obecne w założeniach nauczania przedmiotu PNJR od podstaw w pierwszym roku nauki, chociaż nie są przedstawione w sposób identyczny. Tabela 1 prezentuje zestawienie planowanych zagadnień ortograficznych w omawianych wyżej opisach przedmiotu PNJR na uczelniach wyższych; pierwsze cztery punkty tabeli zawierają aktualnie realizowane programy PNJR, punkt piąty odnosi się do programu realizowanego do roku 2020, a punkt szósty – do autorskiego programu Buczek (2010).

Jak wynika z przedstawionych w tabeli 1 opisów przedmiotu PNJR zagadnienia ortograficzne znajdują się w nich zarówno w formie bardzo okrojonej, jak i rozbudowanej, szczegółowej. Celowo zostały zestawione obecnie obowiązujące na uczelniach wyższych sylabusy i programy nauczania języka rosyjskiego od podstaw (punkt 1, 2, 3) oraz te realizowane wcześniej (punkt 4) lub zaproponowane (punkt 5). Niestety treści zajęć w dostępnych sylabusach przedmiotu są podane bardzo ogólnikowo, mimo że tytuł rubryki w sylabusie „Pełny opis” sugeruje zgodnie ze znaczeniem słowa pełny: „taki, w którym niczego nie brakuje, który stanowi całość” (SJP PWN)⁷ wyczerpujący opis zagadnień realizowanych na zajęciach PNJR. Można by zatem sądzić, że nauczanie ortografii nie należy do ważnych celów nauczania, a budowaniu kompetencji ortograficznej nie poświęca się szczególnej uwagi.

Zagadnienia ortograficzne wymienione w tabeli 1 zostały ułożone w kolejności występowania w oryginalnym sylabusie, opisie, programie przedmiotu. Z analizy treści opisów wynika, że jedynie pisownia miękkiego i twardego znaku znalazła się prawie we wszystkich planowanych do realizacji treściach nauczania, o ile można przyjąć, że stwierdzenia „pisownia czasowników, pisownia liczebników” w sylabusie UWM również ją obejmują. Być może brak szczegółowych zagadnień w opisach przedmiotu wynika z możliwości dowolnego wyboru zagadnień ortograficznych przez prowadzącego zajęcia lub z powodu nieudostępnienia pełnego opisu przedmiotu (aczkolwiek sylabusy przedmiotu zawierają rubrykę oznaczoną „Pełny opis”).

⁷ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/pe%C5%82ny.html> [dostęp: 16.03.2024].

Tabela 1. Zagadnienia ortograficzne planowane na zajęciach PNJR od podstaw w wybranych polskich uczelniach wyższych

Lp.	Nazwa uczelni	Zagadnienia ortograficzne planowane na zajęciach PNJR od podstaw
1.	Uniwersytet w Białym-stoku	pisownia przedrostków miękki i twardy znak samogłoski w rdzeniu wyrazu i in.
2.	Uniwersytet Rzeszowski	pisownia <i>o</i> i <i>a</i> samogłosek po literach <i>ж, ш, ы, ь</i> znak miękki znak twardy
3.	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie	pisownia czasowników pisownia końcówek przymiotników pisownia przymiotników pisownia liczebników pisownia przymiotników złożonych z liczebnikami
4.	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie ^a	pisownia samogłosek <i>u, a, o, e</i> po spółgłoskach syczących oraz <i>u, ы</i> po <i>ц</i> pisownia samogłosek nieakcentowanych pisownia samogłosek w rdzeniach typu: <i>-zap-, -zop-</i> pisownia miękkiego znaku zmiękczającego pisownia miękkiego znaku rozdzielającego pisownia twardego znaku rozdzielającego grupy spółgłoskowe <i>нч, чн, чк, рщ, нщ</i> pisownia przedrostków <i>с, от</i> , przedrostków kończących się na <i>с, з</i> pisownia przyrostków rzeczowników <i>-чик, -ик</i> pisownia grup spółgłoskowych <i>стн, стл, стск, нтск, здн, ндск, вств, лнц</i> pisownia grup: <i>-opo-, -pa-, -оло-, -ла-, -epe-, -pe-</i> pisownia spółgłosek podwójnych
5.	Uniwersytet Rzeszowski ^b	alfabet rosyjski – oznaczanie głosek za pomocą liter pisownia samogłosek rosyjskich <i>a, o</i> samogłoski w pozycji akcentowanej samogłoski w pozycji nieakcentowanej samogłoska <i>o</i> w grupach <i>-opo-, -оло-</i> samogłoski jotowane <i>е, ё, ю, я</i> pisownia samogłosek po <i>ж, ш, ч, щ, ц, ь</i> , pisownia <i>u, ы</i> po <i>ц</i> ; pisownia <i>у, ё, о</i> , po <i>ж, ш, ч, щ, ц</i> pisownia rzeczowników i przymiotników miękkotematowych i twar-dotematowych pisownia przedrostków: <i>паз-, рас-, без-, бес-, воз-, вос-, вз-, вс-, уз-, ус-; с- (со-), от-, на-, до-, в-, под-, пре-, при-</i> pisownia <i>o</i> w przedrostkach <i>роз-, рос-, воз-, вос-, от-, до-, под-</i> pisownia znaku miękkiego w funkcji zmiękczającej pisownia znaku miękkiego w funkcji gramatycznej pisownia znaku miękkiego i twardego w funkcji rozdzielającej

Źródło: opracowanie własne.

^a Program *Praktycznej nauki języka rosyjskiego* na rok akademicki 2015/2016, opracowany przez Katedrę PNJR i Metodyki Języka Rosyjskiego UWM w Olsztynie i obowiązujący na kierunku filologia rosyjska (studia licencjackie) do roku akademickiego 2019/2020.

^b Przedstawiony opis przedmiotu PNJR jest propozycją zawartą w rozprawie doktorskiej Buczek (2010).

Niektóre zagadnienia mogą się wydawać zbyt oczywiste w nauce języka rosyjskiego, by je umieszczać w sylabusie, np. oznaczanie głosek za pomocą liter, pisownia samogłosek rosyjskich *a, o*, pisownia samogłoski w pozycji akcentowanej.

Zagadnienia interpunkcyjne również nie zostały wymienione w żadnym opisie przedmiotu, mimo że na początkowym etapie nauczania języka rosyjskiego występuje użycie podstawowych znaków interpunkcyjnych (kropka, przecinek, znak zapytania, wykrzyknik), a zgodnie z realizowanym tematem „Przedstawianie się, zawieranie znajomości” można (należy) wprowadzić w odróżnieniu od języka polskiego użycie małej litery w nazwach narodowości.

Z treści przeanalizowanych sylabusów wynika, że liczba godzin przeznaczonych na przeprowadzenie zajęć PNJR na pierwszym roku na poszczególnych uczelniach jest różna, na UWM zaplanowano 270 godzin w ciągu roku, na UwB – 330, na UR – 300. Liczba spotkań wykładowcy ze studentami w tygodniu oscyluje wokół czterech lub pięciu do sześciu zajęć po dwie jednostki lekcyjne, co daje od 8 do 12 godzin zajęć w tygodniu. W starszym programie przedmiotu PNJR na UWM była zaplanowana nieznacznie większa liczba godzin, 390, a Buczek w programie autorskim przeznaczyła na naukę języka rosyjskiego od podstaw na pierwszym roku studiów filologicznych 330 godzin. Nie są to znaczne różnice między poszczególnymi założeniami programowymi, jednak to wykładowca musi zdecydować, na ilu godzinach zajęć realizować materiał. Czy założona liczba godzin jest wystarczająca na realizację również zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych? Niewielkie różnice w planowanych liczbach godzin w omówionych sylabusach i programach, a przede wszystkim przyjęty cel nauczania języka poprzez rozwijanie w sposób zintegrowany wszystkich sprawności językowych pozwalają sądzić, iż jest wśród nich również sprawność ortograficzna.

5. Zintegrowane nauczanie i uczenie się ortografii i interpunkcji – koncepcja własna

Nauczanie ortografii i interpunkcji jako oddzielnego komponentu nie jest możliwe w przypadku nauczania języka rosyjskiego od podstaw (we wszystkich przeanalizowanych wyżej sylabusach i programach PNJR prowadzony jest w formie nauczania zintegrowanego). Łączenie zaś ortografii z gramatyką i mechaniczne rozwiązywanie ćwiczeń ortograficznych i gramatycznych stwarza zagrożenie fragmentacji kompetencji komunikacyjnej, której opanowanie podczas uczenia się języka obcego jest celem nadrzędnym. Znajomość zasad ortograficznych

(i gramatycznych) powinna wpływać na skuteczność komunikacji w języku obcym, także w formie pisemnej. Ortografia i interpunkcja wykazują szczególne właściwości i możliwości integracyjne, co zapewnia nauczanie ich już na początkowym etapie nauki języka rosyjskiego. Łączenie zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych z innymi podsystemami języka, łączenie kompetencji ortograficznej z kompetencją fonetyczną, leksykalną i gramatyczną podczas zajęć z języka rosyjskiego sprzyja kształceniu ogólnej kompetencji językowej.

Integrowanie ćwiczeń wpływa na wyrobienie czynnej postawy wobec języka, wyrażającej się odpowiedzialnością za słowo mówione i pisane. Ćwiczenia zintegrowane rozwijają sprawność językową, bogacą słownictwo, wdrażają do posługiwania się znanymi konstrukcjami gramatycznymi w sposób celowy i świadomy (Polański 1987: 102).

Z tego względu w niniejszym artykule podjęto próbę stworzenia koncepcji integracji poszczególnych zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych z zagadnieniami z zakresu fonetyki, leksyki i gramatyki w nauczaniu języka rosyjskiego od podstaw. Zaproponowana koncepcja została ujęta w tabeli 2. Materiał ortograficzny wybrano z omówionych wyżej opisów przedmiotu PNJR od podstaw realizowanego na pierwszym roku na studiach licencjackich i uzupełniono o zagadnienia interpunkcyjne.

Tabela 2. Przykłady integracji nauczania zagadnień ortograficznych i interpunkcyjnych z zagadnieniami z innych podsystemów języka

Lp.	Zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne	Inne podsystemy języka	Inne zagadnienia
1	2	3	4
1.	Pisanie alfabetu rosyjskiego – oznaczanie głosek za pomocą liter	Fonetyka	Wymowa głosek
2.	Pisownia samogłosek rosyjskich <i>a, o</i>	Fonetyka	Wymowa samogłosek <i>a, o</i>
		Leksyka	Wyrazy z samogłoskami <i>a, o</i>
3.	Pisownia samogłoski w pozycji akcentowanej	Fonetyka	Wymowa samogłoski akcentowanej
		Leksyka	Wyrazy z samogłoskami akcentowanymi
4.	Pisownia samogłoski w pozycji nieakcentowanej	Fonetyka	Wymowa samogłoski nieakcentowanej
		Leksyka	Wyrazy z samogłoskami nieakcentowanymi
5.	Pisownia samogłoski <i>o</i> w grupach <i>-opo-, -оло-</i>	Fonetyka	Wymowa samogłoski <i>o</i> w grupach <i>-opo-, -оло-</i>
		Leksyka	Wyrazy z <i>-opo-, -оло-</i>

cd. tabeli 2

1	2	3	4
6.	Pisownia samogłosek jotowanych <i>e, ě, ю, я</i>	Fonetyka	Wymowa samogłosek jotowanych w różnych pozycjach
		Leksyka	Wyrazy z samogłoskami jotowanymi
7.	Pisownia samogłosek po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>	Fonetyka	Wymowa samogłosek po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>
		Leksyka	Wyrazy z samogłoskami po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>
8.	Pisownia <i>и, ы</i> po <i>ц</i>	Fonetyka	Wymowa <i>и, ы</i> po <i>ц</i>
		Leksyka	Wyrazy z <i>и, ы</i> po <i>ц</i>
		Gramatyka	Liczba mnoga rzeczowników z tematem kończącym się na <i>ц</i>
9.	Pisownia <i>у, ё, о</i> , po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>	Fonetyka	Wymowa <i>у, ё, о</i> , po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>
		Leksyka	Wyrazy z <i>у, ё, о</i> , po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>
		Gramatyka	Czasowniki z <i>у, ё, о</i> , po <i>ж, ш, ч, щ, ъ</i>
10.	Pisownia rzeczowników i przymiotników miękkotematowych i twar-dotematowych	Leksyka	Znaczenie rzeczowników i przymiotników miękkotematowych i twar-dotematowych
		Gramatyka	Odmiana rzeczowników i przymiotników miękkotematowych i twar-dotematowych
11.	Pisownia przedrostków <i>раз-, рас-, без-, бес-, воз-, вос-, вз-, вс-, из-, ис-, с- (со-), от-, на-, до-, в-, под-, пре-, при-</i>	Fonetyka	Wymowa wyrazów z przedrostkami
		Leksyka	Znaczenie wyrazów z przedrostkami
12.	Pisownia <i>о</i> w przedrostkach <i>роз-, рос-, воз-, вос-, от-, до-, по-, под-</i>	Fonetyka	Wymowa <i>о</i> w przedrostkach <i>роз-, рос-, воз-, вос-, от-, до-, по-, под-</i>
		Leksyka	Znaczenie wyrazów z przedrostkami <i>роз-, рос-, воз-, вос-, от-, до-, под-</i>
13.	Pisownia grup spółgłoskowych <i>стн, стл, стск, нтск, здн, ндск, вств, лнц</i>	Fonetyka	Wymowa grup spółgłoskowych <i>стн, стл, стск, нтск, здн, ндск, вств, лнц</i>
		Leksyka	Wyrazy z grupami spółgłoskowymi <i>стн, стл, стск, нтск, здн, ндск, вств, лнц</i>
14.	Pisownia znaku miękkiego w funkcji zmiękczej	Fonetyka	Wymowa wyrazów ze znakiem miękkim w funkcji zmiękczej
		Leksyka	Znaczenie wyrazów ze znakiem miękkim w funkcji zmiękczej
15.	Pisownia znaku miękkiego w funkcji gramatycznej	Gramatyka	Znaczenie gramatyczne znaku miękkiego
		Leksyka	Znaczenie wyrazów ze znakiem miękkim w funkcji zmiękczej
16.	Pisownia znaku miękkiego i twardego w funkcji rozdzielającej	Fonetyka	Wymowa wyrazów ze znakiem miękkim i twardym w funkcji rozdzielającej
		Gramatyka	Części mowy ze znakiem miękkim i twardym w funkcji rozdzielającej
17.	Użycie znaków interpunkcyjnych: kropka, przecinek, znak zapytania, wykrzyknik	Fonetyka	Kształtowanie nawyków intonacyjnych
		Leksyka	Znaki interpunkcyjne w tekstach tematycznych

Źródło: opracowanie własne.

Rozpoczynanie nauki języka rosyjskiego wiąże się z poznaniem nowego systemu graficznego. Nauka alfabetu rosyjskiego jest pierwszym zagadnieniem realizowanym na zajęciach z przedmiotu PNJR od podstaw jednocześnie w formie ustnej i pisemnej. Integracja zasad pisowni w języku rosyjskim z zasadami wymowy jest oczywista i może następować już na pierwszych zajęciach, można powiązać kształtowanie nawyków artykulacyjnych z jednoczesną nauką nowego systemu graficznego języka rosyjskiego (por. tabela 2, punkt 1). Studenci rozpoczynający naukę języka od poznania/pozdawania alfabetu potrzebują dodatkowych wyjaśnień i porównań, a także potrzebują możliwości zapisania (Buczek 2010: 180). W wielu podręcznikach można spotkać różne warianty zapisu alfabetu rosyjskiego zależnie od zastosowanej czcionki, użytego zapisu kursywą czy wyboru wielkiej lub małej litery (por. Maslova 2022: 278). Poprawna wymowa poszczególnych głosek wraz z zapisem ich odpowiedników literowych stanowi podstawę kolejnych etapów nauczania i uczenia się języka rosyjskiego. Brak umiejętności prawidłowego zapisu poszczególnych głosek i liter rosyjskiego alfabetu może powodować pomyłki i błędy w czytaniu, np. brak rozróżnienia między niestarannie zapisaną rosyjską literą „w” (ѡ) i znakiem miękkim (ѡ), które są podobne do litery polskiego alfabetu *b* i które różnią się między sobą wielkością.

Pisownia samogłosek rosyjskich i akcentowanych, i nieakcentowanych jest ściśle związana z wymową (por. tabela 2, punkt 3, 4). Szczególną trudność uczącym się sprawia samogłoska *o* w pozycji nieakcentowanej, której nie można wymawiać podobnie do języka polskiego jako czystego dźwięku *o*. Od początku nauki języka rosyjskiego należy uwrażliwiać uczących się na poprawną wymowę samogłoski *o* z uwagi na silny wpływ języka polskiego, w którym artykulacja głoski *o* nie jest zależna od akcentu. Interferencja językowa w tym przypadku może znacznie komplikować przyswajanie umiejętności bezbłędnego czytania w języku rosyjskim. Wsparciem w tej sytuacji może być zapisywanie nowych wyrazów z zaznaczonym akcentem (por. tabela 2, punkt 2). Wyjaśnienie zasady pisowni samogłoski *o* w grupach *-opo-*, *-olo-* (tabela 2, punkt 5) również może ułatwić zapamiętanie poprawnego zapisu wyrazów, np. *хорошо* (dobrze)⁸, *молоко* (mleko), *голос* (głos).

Reguły ortograficzne stanowią wiedzę proceduralną, instruują ucznia, jak należy pisać poprawnie. Zręcznie usytuowane w kontekście tych ortogramów, których pisownie uzasadniają, mogą wytworzyć w jego strukturze poznawczej tzw. wstępne uporządkowanie i ułatwić transfer uczenia się ortografii. Dzieje się tak dlatego, iż informacje o tym, jak pisać poprawnie, nabierają dla niego znaczenia (sensu),

⁸ W nawiasach okrągłych podano ekwiwalent w języku polskim.

bo znajdują potwierdzenia w obrazie graficznym tych wyrazów, których pisownię wyjaśniają (Grochulska 1999: 186).

Swoistą trudność w przyswajaniu i pisowni, i wymowy przedstawiają rosyjskie samogłoski jotowane *e, ě, ю, я* (por. tabela 2, punkt 6). Podobieństwo wizualne samogłosek *e, ě* do polskiej samogłoski *e* skutkuje nieprawidłową wymową w języku rosyjskim. Dlatego zapisanie tych samogłosek w innej konwencji graficznej, stosując polskie znaki jako odpowiedniki rosyjskiej litery pomoże zrozumieć sens samogłosek jotowanych. Uświadomienie studentowi możliwości czytania samogłosek jotowanych w dwojaki sposób w zależności od zajmowanego miejsca w wyrazie, po spółgłoskach jako połączenia dwóch samogłosek „*ie*”, „*io*”, „*iu*”, „*ia*”, a po samogłoskach czy na początku wyrazu jako połączenia spółgłoski i samogłoski „*je*”, „*jo*”, „*ju*”, „*ja*”, a następnie przywołanie przykładów w obu językach, np. *Бера* (Wiera), *Пѣмп* (Piotr), *бюро* (biuro), *Ян* (Jan), pozwoli wyjaśnić regułę czytania i pisania.

Podobnie pisownia samogłosek po tzw. nieparzystych spółgłoskach *ж, ш, ч, щ, ц* wymaga odniesienia do systemu spółgłosek rosyjskich (por. tabela 2, punkt 7, 9). Nie wystarczy jedynie podanie gotowych reguł ortograficznych, których pamięciowe opanowywanie może okazać się nieskuteczne w pisaniu. Powiązanie konkretnych zasad pisania z wymową i umiejscowienie ich w nowo poznanych słowach, a także odniesienie do szerszego kontekstu, czyli całego systemu relacji między literami alfabetu rosyjskiego a głoskami mowy rosyjskiej, może zainicjować bardziej świadome stosowanie zasad pisowni. Odwoływanie się do wiedzy o spółgłoskach twardych, miękkich, dźwięcznych, bezdźwięcznych oraz do miejsca ich położenia w konkretnym wyrazie nadaje sens zasadom wymowy i pisowni. Rozumienie reguł przekłada się na ich poprawne stosowanie.

Kolejne zagadnienie ortograficzne, pisownia samogłosek *и, ы* po *ц*, może być połączone z materiałem gramatycznym (por. tabela 2, punkt 8). Przy tworzeniu liczby mnogiej rzeczowników można podkreślić nietypową pisownię samogłoski *ы* po *ц* – *пальцы* (palce), *птицы* (ptaki), *голубцы* (gołąbki) i przypomnieć częste użycie samogłoski *и* w wyrazach *акация* (akacja), *лекция* (wykład), *станция* (stacja), postawionych w liczbie pojedynczej i również mnogiej.

Zasady pisowni można połączyć jednocześnie z zagadnieniami leksykalnymi i gramatycznymi, np. przy wprowadzaniu tematu kolorów. Wśród nazw podstawowych kolorów można przećwiczyć przymiotniki twar-dotematowe, np. *белый* (biały) i miękkotematowe, czyli *синий* (niebieski), ich formę z końcówką *-ого, -его*, jak również wymowę spółgłoski *з* (tabela 2, punkt 10).

Pisownia przedrostków także powinna być połączona z konkretnym materiałem leksykalnym. Analizowanie nowego tekstu nie tylko pod kątem znaczenia, lecz także pod kątem zastosowanych reguł ortograficznych pozwala na stopniowe z nimi zapoznanie. Student uczy się rozpoznawać występujące w tekście przedrostki (por. tabela 2, punkt 11, 12), np. w wyrazach *пообщаться* (porozmawiać), *посмотреть* (popatrzeć), *починить* (naprawić) przedrostek *по-*, zawsze pisany przez *o*, czy przedrostek *от-*, w odróżnieniu od języka polskiego zawsze pisany przez *m* (*t*), w wyrazach *отъехать* (odjechać), *отлететь* (odlecieć), *отмыть* (odmyć). Kognitywna aktywizacja, czyli praca nad nowym materiałem i nowymi zagadnieniami, będącymi impulsem do analizy, jest jednym z wymiarów skutecznego nauczania (por. Janicka 2017: 29).

Rosyjskie wyrazy zawierające grupy spółgłosek *лнц, здн, вств, рдц, стн* występują już w tekstach podstawowego poziomu komunikacji, np. wyrazy *солнце* (słońce), *поздно* (późno), *чувство* (uczucie), *сердце* (serce), *радостный* (radosny), *праздник* (święto). Zwrócenie uwagi uczących się na odmienną od wymowy pisownię sprzyja zapamiętaniu i rozpoznawaniu tej trudności językowej (por. tabela 2, punkt 13).

Jednym z bardziej skomplikowanych zagadnień rosyjskiej pisowni jest stosowanie znaków miękkiego i twardego, które są znakami pomocniczymi dla określenia wartości fonetycznej innych liter. I tę właściwość warto podkreślać od początku poznawania pierwszych słów przez uczących się języka. Można zwracać uwagę na miejsce położenia znaku miękkiego w następujących słowach: na końcu rzeczowników – *день* (dzień), *ночь* (noc), *любовь* (miłość), w środku – *коньки* (łyżwy), *фильм* (film), *свадьба* (wesele), w liczebnikach – *пять* (pięć), *десять* (dziesięć), *пятнадцать* (pięćdziesiąt), w przysłówkach – *теперь* (teraz), *очень* (bardzo), *опять* (znowu), w czasownikach w formie bezokolicznika – *читать* (czytać), *дать* (dać) i w drugiej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego – *говоришь* (mówisz), *слышишь* (słyszysz). Użycie znaku miękkiego i twardego w funkcji rozdzielającej przedstawia szczególną trudność i w artykulacji, i w pisowni. Wyróżnianie takich wyrazów, jak np. *семья* (rodzina), *друзья* (przyjaciele), *компьютер* (komputer), *съезд* (zjazd), *подъехать* (podjechać), w poznawanych tekstach i podkreślanie ich wyjątkowej pisowni oraz wymowy zwiększa efektywność uczenia się (por. tabela 2, punkt 14, 15, 16).

Z kolei podstawowe znaki interpunkcyjne (por. tabela 2, punkt 17), czyli kropka, przecinek, znak zapytania, wykrzyknik występują w prostych tekstach w początkowym etapie nauki języka rosyjskiego. Przede wszystkim można i warto zwracać uwagę na obecność znaków interpunkcyjnych w różnych tekstach, ćwiczeniach.

Reguły stawiania kropki na końcu zdania oznajmującego czy znaku zapytania na końcu pytania mogą wydawać się oczywiste, których nie trzeba wyjaśniać, jednak częste przypominanie o istnieniu tych reguł może przyczynić się do świadomego ich zauważania, a dalej stosowania. Można również zasady interpunkcyjne w języku rosyjskim odnieść do zasad w języku polskim, np. przecinek przed *что, чтобы, потому* stawia się zawsze jak w języku polski przecinek przed *że, żeby, który*.

Powyższe zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne mogą być wprowadzane w treści nauczania w powiązaniu z innymi zagadnieniami, nie jako główny temat realizowanych zajęć, ale jako dodatkowy uzupełniający materiał, jako dodatkowa wiedza, informacja i jednocześnie jako integralna część zajęć. Przytoczone reguły ortograficzne i interpunkcyjne nie będą również wprowadzone w całości, a jedynie w zakresie odpowiadającym wprowadzonemu leksykalnemu materiałowi językowemu. Poprzez obserwację wprowadzanego materiału językowego, jego analizę i wnioskowanie studenci sami mogą zauważać i formułować zasady ortograficzne. Do opanowania sztuki poprawnego pisania nie wystarcza tylko pamięć mechaniczna oraz wyuczenie reguł i zasad ortograficznych jako pustych formuł. Umiejętność pisania to umiejętność odtworzenia i zastosowania w odpowiedniej sytuacji przyswojonych ze zrozumieniem reguł, wykorzystanie wiedzy w praktyce językowej. „Nauczanie integrujące ortografię ściśle wiąże się z uczeniem świadomym, które korzystnie wpływa na podwyższenie efektów dydaktycznych, bowiem treści przyswajane ze zrozumieniem przechowują się znacznie trwalej w pamięci niż te, które są zapamiętywane w sposób mechaniczny” (Polański 1987: 103). Zapamiętywaniu sprzyja funkcjonowanie nowych wiadomości i umiejętności w różnych kontekstach i sytuacjach, a zintegrowany materiał i ćwiczenia ułatwiają zrozumienie i zapamiętanie nowych zagadnień.

Zasady rosyjskiej pisowni determinują konieczność włączania myślenia i uwagi uczących się i jednocześnie tworzą możliwość integrowania nauczania ich z innymi zagadnieniami. Poznawanie nowych słów i wyrażeń wraz z ich poprawnym zapisem niejednokrotnie wymaga odniesienia do reguł ortograficznych, które objaśniają i porządkują ich zapis, ukazują związki i zależności pomiędzy zapisem graficznym i fonetycznym oraz znaczeniem. Łączenie różnych aspektów językowych kształci umiejętność analizy i syntezy zjawisk językowych, również ułatwia ich zrozumienie. Te dodatkowe skojarzenia zachęcają do myślenia, wzbudzają zainteresowanie językiem i nauką. I właśnie w odwoływaniu się do świadomości językowej dostrzega się możliwości podniesienia efektywności nauczania i uczenia się. A świadomość językowa to nic innego jak umiejętność stosowania struktur gramatycznych i leksykalnych w mowie i piśmie adekwatnie do celu komunikacji oraz odwoływania

się do wiedzy o języku (por. Janicka 2017: 33). Świadomość językowa to również świadome stosowanie zasad ortografii i interpunkcji, świadomość, że błąd ortograficzny czy interpunkcyjny może nieść za sobą zmiany w przekazie i odbiorze treści, co skutkuje niezrozumieniem, zaburzeniem komunikacji.

6. Podsumowanie

Zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne są nieodłącznym elementem systemu językowego, marginalizacja czy nawet wykluczenie tych zagadnień w nauce języka rosyjskiego jako obcego nie jest zjawiskiem pozytywnym. Już na początkowym etapie nauczania języka należy włączać zagadnienia ortograficzne w sposób integracyjny, który kończy wyrywkowe przyswajanie luźnych zasad ortograficznych bez możliwości i umiejętności praktycznego ich zastosowania, tym samym stwarza lepsze warunki do opanowania języka, a przede wszystkim przełamuje rozpowszechnione przekonanie o braku praktycznej przydatności reguł ortograficznych w codziennym użyciu języka (m.in. z uwagi na obecność infrastruktury informatycznej) (por. Maslova 2022: 277).

Aktualnie codzienna komunikacja opiera się również na piśmie. Każdego dnia ludzie piszą SMS-y, komentarze w serwisach społecznościowych czy na forach internetowych, prowadzą blogi, przekazują sobie informacje za pomocą e-maili, korzystają z wiedzy zgromadzonej w Internecie i udostępniają własne rozmaite badania i teksty. Pisemna komunikacja za pomocą Internetu jest obecnie podstawową formą kontaktu między pracownikami firmy, składania zamówień, zdobywania informacji o produktach i producentach. Opanowanie pisanej odmiany języka jest więc niezwykle ważne dla człowieka w dobie cyfryzacji (por. Rypel 2018: 7).

Współcześnie efektywna komunikacja w mowie i piśmie wymaga poświęcenia nauczaniu ortografii i interpunkcji dostatecznie dużo uwagi. Wprowadzanie i objaśnianie reguł ortograficznych i interpunkcyjnych powinno odbywać się systematycznie, od samego początku nauki języka, powinno także być powiązane z pracą nad materiałem leksykalnym i gramatycznym, zasady ortograficzne i interpunkcyjne należy wprowadzać równolegle z materiałem leksykalno-gramatycznym. Bez wątpienia w pierwszej fazie nauki języka praca z materiałem ortograficznym i interpunkcyjnym będzie polegała w głównej mierze na zwróceniu uwagi na specyficzną pisownię konkretnych wyrazów czy też użycie w tekście znaków interpunkcyjnych. Dopiero z czasem w toku dalszej nauki zagadnienia ortograficzne i interpunkcyjne będą objaśniane, uświadamiane i stosowane w praktyce (por. Buczek/Smola 2013: 104).

Integracja materiału ortograficznego z materiałem fonetycznym, leksykalnym i gramatycznym podczas zajęć nauki języka rosyjskiego od podstaw sprzyja osiągnięciu pożądanych efektów dydaktycznych. Badania nad stosowaniem zasad integracji w nauce dowodzą, iż integracja buduje świadomość językową, ułatwia zastosowanie zdobytych wiadomości w praktyce, pozwala na sprawniejsze i szybsze utrwalenie trudniejszych zagadnień i zjawisk językowych (por. Kurczab 1982: 32–33).

Bibliografia

- Broniarz, R. (2017), *Program nauczania języka rosyjskiego jako drugiego w szkole podstawowej (od początku w klasie VII)*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Buczek, K. (2010), *Etap początkowy w nauczaniu języka rosyjskiego studentów rozpoczynających akwizycję języka od podstaw* [praca doktorska napisana pod kierunkiem A. Palińskiego, Uniwersytet Rzeszowski]. <https://pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/5981/edition/5482?language=en> [dostęp: 27.02.2024].
- Buczek, K./Smola, J. (2013), *Nauczanie ortografii na zajęciach z PNJR na pierwszym roku – znak miękki rozdzielający w rzeczownikach*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Zeszyt 80. Glottodydaktyka 5: 103–112.
- Coste, D./North, B./Sheils, J./Trim, J. (2003), *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Tłum. Martyniuk, W. Warszawa: Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli.
- Dyka, F. (2004), *Nauczanie programowane ortografii w edukacji wczesnoszkolnej*. Rzeszów: Fosze.
- Grabias, S. (1994), *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grochulska, A. (1999), *Uczyć ortografii inaczej...* Nauczyciel i Szkoła 2/7: 184–188.
- Janicka, M. (2017), *Rola świadomości językowej i możliwości jej rozwijania w procesie uczenia się i nauczania języków obcych*. Języki Obce w Szkole 1: 28–34.
- Kokorina, N.A./Mikhaylova, O. A. (2023), *Obucheniye pis'mennoy rechi v kurse RKI: o nekotorykh problemakh i ikh resheniyakh*. Tekst elektronnny. Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii i tendentsii v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo: materialy nauchno-metodicheskogo seminar dlya prepodavateley i spetsialistov, rabotayushchikh s inostrannymi uchashchimisya, 28 aprelya 2023 g. Yekaterinburg: Izdatel'skiy dom «Azhur»: 37–42. [Кокорина, Н.А./Михайлова, О.А. (2023), *Обучение письменной речи в курсе РКИ: о некоторых проблемах и их решениях*. Текст электронный. Современные образовательные технологии и тенденции в преподавании русского языка как иностранного: материалы научно-методического семинара для преподавателей и специалистов, работающих с иностранными учащимися, 28 апреля 2023 г. Екатеринбург: Издательский дом «Ажур»: 37–42]. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/128389/1/978-5-91256-606-6_008.pdf [dostęp: 10.05.2024].
- Kołodziejczyk, E./Rożniakowska-Kłosińska, M., (2015), *Technologie informacyjno-komunikacyjne a oczekiwania i umiejętności użytkowników bibliotek akademickich – na przykładzie biblioteki Politechniki Łódzkiej*. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/4513/1/17_Kolodziejczyk_Rozniakowska-Klosinska.pdf [dostęp: 25.03.2024].
- Komorowska, H. (2009), *Metodyka nauczania języków obcych*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Kurczab, H. (1982), *Z badań nad nauczaniem integrującym języka polskiego (Problemy teorii i praktyki)*. Polonistyka 1: 21–33.

- Lipińska, E. (2016), *Pisanie – sprawność niezbędna w kształceniu językowym*. Języki Obce w Szkole 2: 9–14.
- Maslova, N.I. (2022), *Obucheniye pis'mennoy rechi na zanyatiyakh rki. Nachal'nyy etap obucheniya*. W: Arkad'yeva, T.G./ Vasil'yeva, M.I./ Sharri, T.G. (rel.), *Yazyk, kul'tura, mentalitet: izucheniya v inostrannoy auditorii: XX Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya 20–22 aprelya 2022: materialy konferentsii*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo RGPU im. A.I. Gertsena: 277–280 [Маслова, Н.И. (2022), *Обучение письменной речи на занятиях рки. Начальный этап обучения*. В: Аркадьева, Т.Г./ Васильева, М.И./Шарри, Т.Г. (рел.), *Язык, культура, менталитет: проблемы изучения в иностранной аудитории: XX Международная научно-практическая конференция 20–22 апреля 2022 года: материалы конференции*. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А.И. Герцена: 277–280].
- Morreale, S.P. /Spitzberg, B.H./Barge, J.K. (2007), *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piątek, T. (2015), *Kompetencje ortograficzne uczniów klasy trzeciej szkoły podstawowej – uwarunkowania, stan aktualny, ćwiczenia usprawniające*. Lubelski Rocznik Pedagogiczny XXXIV/2: 194–210.
- Piotrowska-Skrzypek, M. (2016), *Łączenie rozwoju kompetencji kluczowych i produktywnych w języku obcym*. Języki Obce w Szkole 2: 78–84.
- Polański, E. (1987), *Dydaktyka ortografii i interpunkcji*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Polański, E./Dereń, E./Rychlik, A. (2011), *Ortografia i interpunkcja w nauczaniu szkolnym i samokształceniu*. Kraków: Wydawnictwo Petrus.
- Pomirska, Z. (2012), *Diagnoza dysortografii a poziom umiejętności ortograficznych uczniów*. W: Niesporek-Szamburska, B. (red.), *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego: 225–238.
- Rypel, A. (2014), *Język pisany w szkole – między kreatywnością a schematem*. W: Krzyżyk, D./ Niesporek-Szamburska, B. (red.), *Językowe, literackie i kulturowe ścieżki edukacji polonistycznej (tradycja i współczesność). Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Helenie Synowiec w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 311–321.
- Rypel, A. (2018), *Nie tylko ortografia. Wybrane problemy kształcenia odmiany pisanej języka w nauczaniu dzieci z doświadczeniem migracyjnym w polskich szkołach*. Języki Obce w Szkole 2: 5–11.
- Żurek, A.B. (2006), *Model kompetencji językowej Noama Chomsky'ego*. Rozprawy Komisji Językowej XXXII: 49–56.
- Żydek-Bednarczuk, U. (2002), *Sprawność językowa we współczesnej edukacji polonistycznej*. W: Synowiec H. (red.), *W kręgu zagadnień dydaktyki języka i literatury polskiej: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Polańskiemu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego: 119–126.

Źródła internetowe

- Encyklopedia PWN*. <https://encyklopedia.pwn.pl/> [dostęp: 16.03.2024].
- PNJR cz. 1A – Praktyczna nauka języka rosyjskiego cz. 1A, Uniwersytet w Białymstoku. https://usoweb.uwb.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=340-RP1-1PNR&callback=g_a104395b [dostęp: 14.03.2024].
- PNJR 1 – Praktyczna nauka języka rosyjskiego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. https://usoweb.uwm.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=98SIO-PNJR1&callback=g_ac046b17 [dostęp: 18.03.2024].
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/> [dostęp: 16.03.2024].

Sylabus PNJR – Praktyczna nauka języka rosyjskiego, Uniwersytet Rzeszowski. <https://www.ur.edu.pl/pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/student/kierunki-studiow/filologia-rosyjska/sylabusy/sylabusy-dla-cyklu-ksztalcenia-2021-2024-studia-stacjonarne-1-stopnia/przedmioty-podstawowe-i-kierunkowe> [dostęp: 16.10.2024].

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L 394 z 30.12.2006). <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-ue-l-2006-394-10,67655312.html> [dostęp: 25.03.2024].

Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. UE 2018/C 189/01). [https://kometa.edu.pl/uploads/publication/533/878a_AA_CELEX_32018H0604\(01\)_PL_TXT.pdf?v2.8](https://kometa.edu.pl/uploads/publication/533/878a_AA_CELEX_32018H0604(01)_PL_TXT.pdf?v2.8) [dostęp: 25.03.2024].

